

Тимофеева Валентина Дмитриевна-учитель
МБОУ «Чуйинская СОШ имени В.В.Скрябина»
Мегино-Кангаласский район
Методический материал «Кыыс оҕону сахалыы иискэ уһуйуу»

Кыыс оҕону сахалыы иискэ уһуйуу

Ханнык баҕарар норуот түң былыргы төрүт культуратын, искусствотун билэр, киэң туттар, сайыннарар буоллабына, бу норуоту атыттар ытыктыыр - кэрэхсиир буолаллар. Норуот баайа диэн атын норуоттартан ураты культурата буолар. Биһиги көмүс киэргэлбит, муос оҕоһукпут, дьэрэкээн ойуулаах сарыы, сукуна, тирии таңаспыт -саппыт, сизэл сөрүүбүт - бу барыта биһиги барҕа баайбыт.

Саха норуота барыга бары сыһыаннаах. Талааннаах, уран уус, мындыр норуот. Кини сырдык ыралаах, баай фантазиялаах уус-уран айымньытын таһынан, ураты ис хоһоонноох, тас көстүүлээх материальнай культураны айбыта биллэр.

Саха дьоно уран тарбахтаахтарынан, уус харахтаахтарынан аатырыахтарын аатыраллара. Кинилэр араас кэрэ, сиздэрэй оҕоһуктара, ойуулар-бичиктэрэ өбүгэ саҕаттан көрбүтү эрэ сөхтөрөллөр, умсугуталлар. Онтон ол кэрэни, сиздэрэйи дьондо тиэрдиини ылбычча киһи оңорбот.

Биһиги өбүгэлэрбит былыр былыргаттан кыыс оҕоҕо харыстабыллаахтык сыһыаннаһаллара. Кыыс оҕо анала «аал уоту араҕаччылыыр, алаһа дьиэни сириэдитэр, төрөтөр оҕону төлкөлүүр» дииллэрэ. Ордук иис абылаңар уһуйаллара. Иистэрин бэйэ-бэйэлэриттэн үөрэнэллэрэ, билбиттэрин- көрбүттэрин, араас ньымаларын атастаһаллара, кыргыттарын эмиэ манна такайаллара, үөрэтэллэрэ, ити абылаңнаах кистэлэннэр, үөрүйэхтэр умнуллубат, сүппэт гына бэриллэн иһэллэрэ.

Саха өңү-дьүһүнү көрүүтэ арҕааңны омуктартан таһы-быһа ураты, саха ону көрүүтэ айылҕаны кытта быстыбат ситимнээх. Кинилэр баара-суоҕа икки-үс өңүнэн харах ылынар киэргэлин аттаран оңорор кыахтаахтара. Саха дьахтара иистэммит иһэ-күүһэ, анньыбыт ойуута-дьарҕаата кустук өңүнэн дьэрэлийэ оонньоон, дьэргэлгэн курдук дьиримнии устан, тоҕо утуйар уугун аймырый, уйулбабын хамсатарый, умсугутарый?....

Бу өбүгэлэрбит үгэстэрэ салҕыы сайдарыгар, саха таңаһа, иһэ тупса-киэргэйэ турарыгар, кыргыттар үлэлиир доҕурдаах, саңаны айыыга интэриэстээх, олоххо бэлэмнээх буолууларыгар туһалаах буолуоҕа.

Сыала: Өбүгэ үгэстэригэр, сахалыы иискэ оҕолору үөрэтии, иис абылаңар уһуйуу. Айар дьобуру уһугуннарыы, оҕо талаанын арыйыы. Сыанаҕа тутта-хапта сылдыһыга, бэйэни көрүнүүгэ үөрэтии.

Соруга: Саха таңаһын кытта билсигии, үөрэтии. Дьүһүн дьүөрэлэһиитин талыы. Саха оһуорун үөрэтии.

Гипотеза (сабаҕалааһын): Өбүгэлэрбит үгүс үйэни туораан илдьэ кэлбит культураларын, чуолаан таңастарын-саптарын умнубакка, салҕыы сайыннарыахха. Инники олоҕор туһанарыгар олук ууруохха.

Актуальнаһа: Эдэр ыччат сайдыылаах, атын омуктары кытта биир таһымҥа тахсарыгар, оҕоҕо бэйэтин культуратын, таңаһын-сабын үчүгэйдик билэригэр, ол үөрүйэхтэрин салҕыы сайыннарыгар, туһанарыгар үөрэтии.

Үлэ солуна: Билиңци олоххо сахалыы таңаһы эдэр ыччат таңнарын ситигии, пропагандалааһын.

Практической суолтата: Саха таңаһын, аныгылыы, тупса5ай көстүүлээх таңастары киһи ыһыахтарга, бырааһынньыктарга, араас мероприятияларга кыбыстыбакка кэтиэн сөп.

Күүтүллэр түмүктэр:

- Бэйэтин норуотунан, баай культуратынан, искусстватынан киэң туттуохтаах;
- Бэйэтин, атын дьон оңоһуктарын сыаналыыр буолар;
- Мээрэйи устарга, таңаһы быһарга, тигэргэ, куруһуоктан ылбыт сатабылларын баһылыахтаах.

Бастакы сылларын дьарыктанар оҕолор кумаа5ыттан, араас материалтан авангарднай муоданы айарга, оңорорго үөрэнэллэр. Ол эбэтэр үлэни чэпчэки көрүңүттэн саҕалыыбыт. Оҕо интэриэһин тардабыт. Сыллаабы үлэ сыалын билиһиннэрэн баран, бэйэлэрэ айар муодаларын эскийин оңороллор. Сахалыы көрүңнээх буолар буолла5ына, саха оһуорун, ойуутун-дьарҕаатын кытта билсэбит, үөрэтэбит.

Үлэ кэмигэр сэрэхтээх буолууну билсэбит, тутуһабыт. Оҕолор үлэлиир кэмнэригэр сүрдээх кыһаллан, ураты кэрэ көстүүмү айарга кыһаллаллар.

Иккис сылларыгар эргэ таңаһы саңардыы диэн темалаах үлэлиибит. Манна хаһан да таңаһы быһа, тигэ илик оҕолор бастакы холонууларга буолар. Онон кинилэр куттаммакка үлэлииллэригэр кыабы биэрэбит. Кинилэр бастакы айар, тигэ сылдыар таңастара буолан, сүрдээх кыһаллан, сүргэлэрэ көтөбүллэн үлэлииллэр.

Бастаан кыччаабыт джинсы таңастартан, сорохтор таңас сыыстарыттан күннээ5и кэтэр таңастары быһан, тигэн, киэргэтэн холоноллор. Сыл иккис аҕаарыттан таҕабы киэргэтэр араас сииктэри уерэтэбит, анһан керебут. Бол5омтону уурабыт сахалыы киэргэл сииктэргэ. Ону таһынан оҕуруонан тигии араас ньымаларыгар үөрэнэбит.

Үһүс сылбытыгар аныгылыы көрүңнээх сахалыы таңастар эскиистэрин айан кумаа5ыга түһэрэн уруһуйдаан бэлэмнииллэр. Уруокка ылбыт билиилэрин туһанан бэйэ-бэйэлэриттэн мээрэйдэрин усталлар, учуутал сүбэтинэн выкройка оңороллор. Эскиис көмөтүнэн барсар материаллары ылан таңастарын быһаллар. Таңас чаастарын холботолоон тигэллэр, мээрэйдэнэллэр, итэ5эстэри көннөрөллөр. Бу көстүүмнэрин тигэн баран, киэргэтиигэ киирэллэр. Дьүһүн дьүөрэлэһиитин үөрэтэбит, ханнык өң барсарын талабыт. Ол кэннэ түөскэ кэтэр симэхтэри оҕуруонан оңорууга киирэбит. Оҕуруонан үлэлэри, литературалары көрөбүт.

Таңас барыта сиппитин кэннэ төрөппүттэрин, дьон-сэргэ биһирэбилин ыллахтарына таңаһы айбыттарыттан астыналлар, салбыы айар, тигэр дьобурдара аһыллар.

Мань таһынан, бастакы сылтан оҕолор сыана5а тутта-хапта сылдыалларыгар, хаамыыга үөрэнэллэр. Муода көрдөрөргө ити улахан оруоллаа5ын өйдүүлэр. Араас сайынналар упражнениялары билсэн, үөрэтэн дьарыктаналлар.

Төрдүс сылларыгар, холобур - быһарга, тигэргэ уустук материаллартан: шелк, шифон, тафта, парча, органза....туһанан иистэнэллэр. Түүлээхтэн араас киэргэллэри тигэргэ холоноллор. Таңас сыыстарын аттарыыга үөрэнэллэр. Бу ылбыт сатабылларын туһанан айар таңастарыгар саңа сүүрээһини киһэллэр.

Куруһуогу салайар сылларбар, оҕолору кытта алтыһан, кэтээн көрүүм түмүгүнэн, бу программанан (4-с сылбар) үөрэтэр оҕолорум сатыыллара элбээн, тутта - хапта сылдыаллара тупсан иһэрэ, бэйэ икки ардыларыгар чугас сыһыаннаах буолууларга киһини

үөрдэр. Бу куруһуокка иңэриммит дьарыктара кэлиң олохторугар туһалаах буолуо диэн эрэнэбин.

Айар-тутар киһи тулатыгар, дьоңцо-сэргэ5э сырдыгы, кэрэни ыһа сылдыар киһиэхэ хаһан да куһаҕан санаа уйаламMAT, хара дьай иңмэт.